

הרב אליעזר יהודה וולדינגברג

צביונו הרוחני של צבא ישראל

פרק א. אזהרות מיוחדות להתנהגות בצבא.

(א) בחומש דברים (פ' כ"ג, י"ט—י"ז) מרוכזים כמה גופי הלכות שאת מגמתם הכללית מגדירה התורה במלים „והיה מחניך קדוש“, והן נזכרות שם בקשר עם יציאת מחנה על האויב.

לכאורה מופלא הדבר שפרשה זאת שהלכותיה יש בהם ענין גם לצביון הכללי של בית ישראל, הסמיכתן התורה וריכותן במסגרת של דיני מחנה צבא היוצא למלחמה, כאילו היו מיועדות במיוחד לאנשי צבא.

על מדוכה זו כבר עמד הירושלמי (שבת פ"ב ה"ו): א"ר חייא בר בא כתיב כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע, הא אם אינו יוצא, אינו צריך ליה שמירה? אלא מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה. וזה בהתאם למה שהקדים לזה רבי פנחס רבי ירמיה בשם ר' חייא בר בא בירושלמי שם שאמר: כתיב (במדבר כ"ז) ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים. בסדר האורים אין כתיב כאן אלא במשפט האורים, אלא מלמד בשעה שישראל יוצאין למלחמה ב"ד של מעלה יושבין עליהן אם לנצח אם להינצח.

ומשום כך בהיות שאי"ה שמירה על הדברים המפורטים בפרשה זאת גורם לסילוק שכינה מקרב מחנה ישראל הזהירה התורה על כך באופן מיוחד על מחנה צבא היוצא למלחמה על האויב בהיות שהשטן מקטרג אז בשעת הסכנה. וסכנת סילוק השכינה צפויה חלילה יותר מבשעת שלום.

(ב) לזה מכוונים לכאורה גם דברי הרמב"ן בסה"מ במנותו במצוה י"א שלו ה„ונשמרת מכל דבר רע“ ללאו מלאי התורה. שמסביר וכותב: וענין המצוה הזאת שנמנעו במחנה מן העבירות האלה הגורמות סילוק השכינה והזהירנו יתעלה בלאו הזה שלא יגרם סילוק שכינתו מעלינו במחנה שיהיה העובר בהן מפיל ישראל בחרב ומחלל את ה' ומיקר ע"ז שלהם בעיני האויבים. ע"ש. והיינו כנ"ל מפני שהשטן מקטרג בשעת הסכנה.

(ג) אבל מדברי הרמב"ן עה"ת משמע שפירש שזה שבא באופן מיוחד אזהרה על אלו העבירות במחנה היוצא על האויב הוא מפני שבאותו הזמן מתהלכת באופן מיוחד השכינה במחנה ישראל יותר מכל הזמן, ולכן בא הכתוב ומהיר שבעבירה על אלו האזהרות יגרמו על סילוק השכינה שישנה באופן מיוחד במחנה. שכותב בתוך דבריו בפ' כי תצא שם „וגם זה מן הטעם שפירשנו כי מלבד האזהרות שבאו באלה העבירות החמורות יוסיף לאו במחנה שנשמר בו מכל אלו העבירות שלא תסתלק השכינה מישראל אשר שם כאשר אמר ה' כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך והנה העושה העבירות הגדולות במחנה כאותם שכתוב בהם „שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמא“ ועוד שלא יגברו עלינו האויבים אם נעשה

כמעשי' הגורמים להם שיגלו מפנינו, וזהו „ולתת אויביך לפניך“, הרי בהדיא ברמב"ן שטעם הוספת האזהרות במחנה הוא מפני שלא תסתלק השכינה מישראל אשר שם. והיינו אשר שם במחנה באופן מיוחד. ומדמה זה מפורש לאלה שכתוב בהם שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמא, ואולי מפני שהארון מתהלך בקרב המחנה לכן דין המחנה או כדן הבית אשר נקרא שמו עליו. דין מינה שגם כוונת הרמב"ן הנ"ל בסה"מ הוא ג"כ כזה בגלל ייחוד השכינה עלינו במחנה באופן מיוחד וזהו כוונתו במ"ש שם „שלא יגרם סילוק שכינתו עלינו במחנה“. והיינו סילוק השכינה שנמצאת בינינו באופן מיוחד במחנה.

ה) הרמב"ם במד"נ (ח"ג פרק מ"א) מבאר שפרשה זאת באה לשם חזוק האמנת הנלחמים באלו המעשים שהשכינה שורה ביניהם עד שיהיה בלב כל אדם שהמחנה כמקדש ה' ושאינו כמחנות הגוים להפסד ולעבירות ולהזיק וזולתם ולקחת ממונם לא לדבר אחר, אבל כוונתו אנחנו הישיר בני אדם לעבודת השם וסדר עניניהם ע"ש.

בכוון זה קצת גם הרמב"ן הכותב: והנכון בעיני בענין המצוה הזאת כי הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו, והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה כי יאכלו כל תועבה ויגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה, היסר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב, ועל כן הזהיר בו הכתוב ונשמרת מכל דבר רע.

לפי ביאורם זה של הרמב"ם והרמב"ן יוצא שלא דיברה פרשה זאת אלא כנגד יצר הרע המשתולל במיוחד במחנות צבא היוצאות למלחמה, ובאה לצוות ולהזהיר שלא ככל הגוים בית ישראל, כי השכינה שורה במחנה ישראל ועשיית המעשים המגונים יגרמו ח"ו להסתלקות השכינה כאמור „ושב מאחריך“, והעמדתם במצב של העמים האחרים.

ו) ובאברבנאל בפ' תצא ראיתי שמבאר שפרשה זאת באה להעמיד את מחנה צבא ישראל על טעותו „שלא יחשוב שהיתה המצוה הזאת נוהגת רק בזמן השלום ובמחנה הגדול אשר שם המשכן וכליו המקודשים אמנם בהיותם במלחמה לא יהיו מחויבים בקיום המצות והטהרות ההם, בא לבאר פה שגם בהיותם במחנה למלחמה על האויבים ישמרו עצמם מכל דבר רע שהוא כולל לגוף ולנפש ולכל מין ממיני העבירות והטומאה“, ונתינת הטעם לכל השמירה והטהרה הזאת מפני „כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך“ מסביר האברבנאל במקביל להסברותיהם הנ"ל של הרמב"ם והרמב"ן „דר"ל הנה מנהג עכרם במלחמותיהם הנה הוא לאכול כל תועבה ולהיותם שטופי זמה, חמס וגזל ירבו ולא יתבוששו, וגם יתלבשו באכזריות חמה ושטף אף להיות גבורתם בכח וגבורה אנושית, אבל מחנה ישראל קדוש יאמר לו, להדבק ההסגחה האלקית בו, כי אין מלחמתם בכח וגבורה אנושית כי אם בכח אלקי וברוחו להצילם מפגע רע ולתת אויביהם לפנייהם ולכן ראוי שיהיה מעשיהם קדוש וטהור והעם היושב בה נשוא עון, וזהו ולא יראה בך ערות דבר כי בזה ממה שישוב הש"י מהם ויסיר שכינתו מתוכם כמו שאמר ושב מאחריך“.

הצד השווה שבכל הפירושים הנ"ל שהפרשה לא באה אלא משום גנות המחנה, מפני שמחנה הצבא איננו כמחנה הגדול של ישראל אשר שם המשכן וכליו, ומפני

שהחטא מצוי בו, לכן באה להזהיר לאנשי הצבא באופן מיוחד להשמר מעבירות שבידם ולהנזר מהן.

ז) אבל בספר החינוך (מצוה תקס"ו) מצינו שדורש פרשה זו לשבח המחנה, מפני שבמחנה צבא ישראלי נמצאים רק תמימי דרך ההולכים בדרך ה' לכן דקדקה פרשה זו עליהם באופן מיוחד להזהירם ביותר על שמירת כל הדקדוקים, מעין בחינה של דקדוק עם צדיקים כחוט השערה, וזירזו למזרזים, שכן כותב: משרשי המצוה כענין שכתוב בפרשה כי ד' אלקיך מתהלך בקרב מחניך והי' מחניך קדוש וגר' כלומר שנפשותיו של ישראל דבקות בשכינה לעולם וכ"ש במחנה שכולו נקיי הופש כי כל הירא מעבירות שבידו כבר הלך לו ושב אל הבית ונשארו הטובים אשר רוח אלקים שוכן בתוכם וראוי להם לעמוד בנקיות כאשר ידוע ומפורסם שהנקיות מדה מן המדות הטובות המביאה לידי רוח הקודש וכדדרש ר' פנחס בן יאיר בפ"ק דע"א.

וראוי להזכיר שדרש ר' פנחס בן יאיר בע"ז (ד' כ' ע"ב) מוסב באמת על הפסוק של „ונשמרת מכל דבר רע“ הנאמר בפרשה זאת, שהברייתא שם מבארת כוונתו „שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה“. ומוסיפה ע"ז הגמ' „מכאן אמר ר' פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות וזהירות מביאה לידי זריזות וזריזות מביאה לידי נקיות נקיות מביאה לידי פרישות וכו'“.

אבל לא מובן לענ"ד מה שהחינוך מבאר שהיתה בפרשה זו האזהרה לעמוד במידת הנקיות, הרי מדת הנקיות האמור בגמ' שם הכוונה על נקי באין חטא וכמו שפירש"י שם, והאזהרה שבפרשה זאת הוא על מדת הזריזות וכמו שמפרש רש"י שם „וזריזות זריז ונשמר קודם לכן שלא תבוא עבירה לידו כי הכא דאינו מהרהר לבא לידי טומאה“. אם לא שנאמר שהחינוך לא פירש כרש"י אלא פירש שמדת נקיות הכוונה לנקיון הגוף ממש, ואל תתפלא על מעלה עליונה זאת של נקיון הגוף המביאה לפי"ז לידי פרישות, כי הוא דבר אשר תלוי בו כל עבודתנו את ה' בתורה ובתפלה ובקיום מצות התורה (עיין ברכות ד' כ"ד כ"ה ושבת ד' מ"ט).

ח) עכ"פ בין כך ובין כך נלמד מהגמ' בע"ז שם שבפרשה זאת באה להזהיר על הזריזות או על הנקיות לכאלה שכבר הגיעו עד מדה זאת על ידי מה שקדם להם כבר תורה, דהיינו העסק בה והבנת אזהרות שבה, כפירש"י, וכן קדם להם כבר וזהירות דהיינו וזהירות להשמר שלא יכשל כשהעבירה באה לידו. כפירש"י. וזה מתאים לדברי החינוך הנ"ל שבא צו זה לאנשי הצבא שאין נמצאים בקרבם מי שירא מעבירות שבידו. וכן מצינו בילקוט שמעוני (רמז תתקל"ג) שדורש את האזהרה של „ונשמרת מכל דבר רע“ שנאמרה בפרשה „הו' זהירין שלא יצאו עמכם בני אדם שיש בידם עבירות“. והיינו שיצאו רק בני אדם שאין בידם עבירות, ולבני אדם כאלה שכבר אין בידם עבירות באה האזהרה על מדת הזריזות או על מדת הנקיות, במדרגה אחר מדרגה כדי שיתהלך ה' בקרב מחנה קדשם ויפיל אויביהם לפניהם.

פרק ב. קדושת המחנה.

קדושים תהיו. הו' פרושים מן העריות ומן העבירה. שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה וכו' (רש"י ויקרא יט—כ')

(א) שנינו בספרי פ' כי תצא: ונשמרת מכל דבר רע. שומע אני בטהרות ובטמאות ובמעשרות הכתוב מדבר תלמוד לומר ערוה, אין לי אלא ערוה מנין לרבות ע"ז ושפיכות דמים וקללת השם ת"ל ונשמרת מכל דבר רע [אי ונשמרת מכל דבר רע] כול בטמאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר, ת"ל ערוה, מה ערוה מיוחדת מעשה שגלו בה כנענים ומסלק בה שכינה, כך כל מעשה שגלו בה כנענים ומסלק שכינה, כשהוא אומר דבר רע אף לשון הרע. ע"כ.

למדנו מדברי הספרי שכוונת ה' ונשמרת מכל דבר רע" הוא להזהיר במיוחד על מחנה צבא היוצא למלחמה להשמר מעריות, ע"ז, שפיכות דמים, קללת השם, ולשון הרע [על לשון הרע נדבר בע"ה להלן בפרק מיוחד] כי כל אלו העבירות גורמים לגלות מן הארץ ולסילוק שכינה ה'. וכדאיתא במשנה באבות (פ"ה מ"ט) גליות בא לעולם על עבודת כוכבים, ועל גילוי עריות, ועל שפיכת דמים, ועל השמטת הארץ [על השמטה כמובן לא שייך להזהיר למחנה צבא ביציאתו ליריחם] ובשבת (ד' ל"ג ע"א) ילפינן כל זה ממקרא מפורש. וכמו"כ איתא שם בשבת דבעין שפיכות דמים בית המקדש הרב ושכינה מסתלקת מירושלם שנא' (במדבר י"ח) ולא תחניפו ולא תטמאו את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה, הא אתם מטמאים אותה אינכם יושבים בה ואינו שוכן בתוכה, וסילוק שכינה בעין ע"ז נראה פשוט דלפינן לה מאותם הפסוקים שם ונתתי את פגריכם וגו' והשימותי את מקדשיכם וגו' יאתכם אורה בגוים וגו' [בויקרא כ"ו] שלומדת הגמ' שם בשבת על גלות בעון ע"ז. כי הרי באותם הפסוקים נזכר מפורש גם על סילוק השכינה דכתיב בהם. והשימותי את מקדשיכם ולא אריח בריח נוחחכם" והיינו סילוק שכינה, ועל עון עריות הרי נזכר בפרשה זו עצמה, ולא יראה בך עריות דבר וסב מאחר"ך וכדדריש בספרי, וסב מאחר"ך. מלמד שהעריות מסלקות את השכינה, וכן איתא באבות דר"ב (פ' ל"ח). "א"ר ישמעאל ברבי יוסי כל זמן שישראל פריצים בעריות שכינה מסתלקת מביניהם שנא' ולא יראה בך ערות דבר וסב מאחר"ך. יסילוק שכינה גליות בעון קללת השם אף שלא נזכר על כך באבית ובשבת שם אריי פשוט הדבר מהנאמר בתוכחת פ' תבוא, "אם לא תשמר לעשות את דברי התורה הזאת דכתובים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלקיך" ומניעת קללת השם כלול בכלל הליראה את השם הנכבד והנורא הזה. וכן איתא בירושלמי (פ"ג דשבועות ה"י). "קילל את חבירי בשם מניין ריש לקיש בשם ר' הושעיה ליראה את השם וגו'" ע"כ. והרי בעון זה נזכר בפרשה שם גם גלית וגם סילוק שכינה.

ועיין בספר משך חכמה שכתוב: וזכר ג' דברים אלו עו"ג וש"ד וקללת השם מפני שדרך כהחמה בהצלחת שונאו חלילה.

(ב) יהנה בביאור כונת הספרי במ"ט, "שומע אני בטהרות ובטמאות ובמעשרות הכתוב מדבר", ראיתי במפרשים שמתקשים בו מדוע פרט הספרי למעט דיקא אריי, ובספר ספרי דבי רב על הספרי וכן בספר ספרי חיים והמשך חכמה נתמיינו כולם לדבר אחד לבאר שהספרי תפס אלו מפני שבין הארבעה דברים שפטר במחנה בעירובין (ד' י"ז ע"א) נמנה גם דפטורין מרחיצת ידים ומדמאי, ויפגע"ד תמיה פ' זה כי הרי פטורין רק מדמאי מפני דחומרא מדרבנן הוא לעשרה סומכין על רוב עמי הארץ דמעשרין הן, כשם שפטרו משום כך גם

את העניים עיי"ש בעמוד ב' וברש"י ד"ה דמאי. אבל במעשר ודאי בטח שחייבים. יא"כ מה שייך להביא דוגמא מזה כשהמדובר על חיוב מעשר מדאורייתא, כי הרי המדובר לומר שכוונת הקרא של ונשמרת הוא לכך, והיינו מעשר דאורייתא. וכן לענין נטילת ידיים הרי נט"י הוא ג"כ רק מדרבנן עיין בחולין (ד' ק"ו ע"א) ובתוס' וברמב"ם (פ"ו מה' ברכות ה"ב) ובכ"מ. ועיין גם בעירובין ד' כ"א ע"ב. ומה ענין להביא משם כשהמדובר בטהרות וטמאות דאורייתא? וביותר שבפרשה זו עצמה הרי נפרט אזהרה למחנה מטומאה, דהיינו לאיש כי לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה והיה לפנות ערב ירחץ במים וכו'.

ג) ולענ"ד נראה לפרש כונת הספרים כך. ובראשונה נראה לומר דזה שפרט הספרי למעט דוקא אלו הוא מפני שעל אלו דוקא הייתי יכול לטעות ולחשוב שלהם כוון קרא באזהרתו, והיינו מפני שהרי כתוב: ונשמרת „מכל דבר רע“ והייתי יכול לטעות ולפרש שכוונת דבר רע הוא דבר הטעון תיקון והוא רע לאכילה לפני תיקונו [רע מפאת איסור התורה שעליו מלאוכלו לפני תיקונו ורע כשלעצמו שמטמסם האוכלו. עיין יומא ד' ל"ט ע"א בדרשת הגמ' „אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמטם“] ומהירה התורה ליוצאי המחנה שישמרו א"ע מלאכול הדבר רע והיינו האסור לאוכלו בגלל מניעה מהאדם, או מפני שהדבר טעון תיקון, לכך בא הספרי להוציא מלבנו טעות זו ולהשמיענו שלא לזה כוון קרא אלא כוון לדבר ערוה ומהומה לזה. אבל שארי איסורים לא צריך הספרי למעט על כך שלא להם מכוון קרא באזהרתו המיוחדת, דמהיכי תיתי לומר שכן מכוון להם קרא.

ושנית, לולי דמסתפינא הייתי מבאר דכוונת הספרי הכל רק לענין מאכלות אסורות, דבזה מצינו (בחולין ד' י"ז ע"א) דבשבע שכבשו הותר להם אפילו כתלי דחזירי. והיינו דכוונת הספרי במ"ש בטהרות ובטמאות כוונתו שנאמר שהכתוב מדבר באזהרה על מיני הטמאים שאסור לאוכלם, ובאזהרה על מיני הטהורות להבדיל בין הנאכלת ובין הבלתי נאכלת, כלשון המקרא בסוף פ' שמיני „להבדיל בין הטמא ובין הטהור ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל“, ועיין בחולין (ד' מ"ב ע"א) שרבי ישמעאל יליף מקרא זה השמנה עשרה טריפות שנאמר למשה מסיני, והיינו דאעפ"י שחיה לא תאכל ע"ש. וכן נאמר שמדבר במעשרות שהוא ג"כ דבר רע לפני התיקון קמ"ל הספרי דממה דת"ל ערוה משמע שבא למעט זה שהקרא לא מישתעי מדבר רע כזה, אלא מדבר מערוה ומהדומה לערוה שגורם לגלות ולסילוק שכינה.

ד) עכ"פ נלמד מדברי הספרי שכרוזא קורא בחיל להזהיר באופן מיוחד למחנה צבא להשמר ולהזהר מהעבירות החמורות של עריות, ע"ז, שפיכות דמים, קללת השם ולשון הרע, אשר עקר המצב המיוחד שמחנה הצבא נמצאת בו יכול לגרום שאנשי המחנה יכשלו בהם בנקל ויביאו בעקבותיהם חר"ה הריס למחנה בהסתלקות השכינה ממנה, והרמב"ן חושב אזהרה זאת ללאו מיוחד בין מנין הלאוין, וכמוש"כ בסה"מ במצוה י"א שלו שהוגשמרת מכל דבר רע הוא לאו מלאוי התורה שנמנענו בצאתנו מחנה על האויבים מכל דבר רע כגון שפיכות דמים וחולתו מן העבירה הגורמת סילוק השכינה מן המחנה. ע"ש ובמגילת אסתר שמסכים לו. ועיין גם ברמב"ם במו"נ (ח"ג פרק מ"א) שכותב וגלגל ענין א' ואומר ולא

יראה בך ערות דבר ושב מאחריו להזהיר ולהפחיד ממה שהוא ידוע מזנות אנשי החיל במחנה שיאריך עמהם חוץ לבתיהם.

ויש להביא הוכחה שזה נאמר לאנשי צבא המחנה בגלל מה שהוא ידוע מזנות אנשי החיל במחנה, אבל באמת זו אזהרה כוללת לכל מחנה ישראל באשר הוא, ממה דאמרינן בסוטה (ד' ג' ע"ב): ואמר רב חסדא בתחילה קודם שחטאו ישראל [בעריות. רש"י] היתה שכינה שורה עם כל אחד ואחד [בביתו. רש"י] שנא' כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך, כיון שחטאו ישראל נסתלקה שכינה מהם [מלבא לביתם דאינו יכול לראות בעבירות שבביתו. רש"י] שנא' ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריו. הרי שהכוונה של „מתהלך בקרב מחניך" הוא בקרב מחנה ישראל בכלל ומוזה אצל כל אדם ואחד ביתו בפרט. וכן הוא הכוונה של „ולא יראה בך" דהיינו אצל כל אחד ואחד מישראל בפרט. ואולי יפרש הרמב"ן שכוונת הגמ' היא אצל כל אחד ואחד מאנשי המחנה היוצאים למלחמה. או שהונשמרת הוא באמת אזהרה מיוחדת לייצאי הצבא אבל ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך" והלא יראה בך ערות דבר ושב מאחריו" הוא כבר נתינת טעם כללי שהשכינה סרויה בישראל כשאין ביניהם ערות דבר, אבל כשיש ביניהם ערות דבר היא נסתלקת, יושבים כך באה על כך אזהרה לאו מפורשת על שעת מלחמה שגרמית סילוק השכינה גורמת לסכנה מידית.

ה) עד כמה היו ישראל מדקדקים על עצמם לשמור על קדושת המחנה שאף אחד מאנשי הצבא לא יכשל בערות דבר נלמד מדברי הגמ' בשבת (ד' ס"ד ע"א) דאיתא: יתקציף משה על פקדיו החיל אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח אמר להן משה לישראל שמא חזרתם לקילקולכם הראשון [של מעשה טיטוס לזנות את בנות מיאב שמא כך עשיתם במדון לכך אתם צריכין קרבן. רש"י] אמרו לו לא נפקד ממנו איש אמר להן אם כן כפרה למה, אמרו לו אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו. מיד יתקרב את קרבן ה'. תנא דבי רבי ישמעאל מפני מה הוצרכו ישראל שבתיהם הדור כפרה מפני טונו עיניהם כן הערוה [לשון מזון שבתהו במראית עין. רש"י].

והנה רש"י מפרש הכוונה של ולא נפקד ממנו איש דהיינו „שלא נחסר מדת יהדות", אבל הרמב"ן עה"ת (מסות ל"א—מ"ט) מפרש הכוונה של לא נפקד „שהיי בכל עת בדינו ולא נפקד איש מאחיו אשר בצבא אל מקום אחר" עיי"ש. אנו לימדנים מזה עד היכן גדלה אצל ישראל האחריות ההדדית במחנה הצבא שלא יכשל בדבר עבירה. ואחרי ככליות הכל גדלה התרדה בין מפקדי הצבא להשט פן ואולי חטאו מאנשי הצבא מהרהור הלב ודאגו להביא עליהם כפרה על כך. מי יתן וישמש כל זה דוגמת־טהרה לצבא העברי של ימינו בזכיותנו לחידוש צבאותינו במדינתנו המחודשת.

פרק ג שמירת הלשון במחנה

א) בתחילת הפרק הקודם הבאנו דברי הספרי שמסיים: כשהוא אומר דבר רע אף לשון הרע. ועיין בפ' רבנו הלל שםפרש שהדיוק הוא דלכתוב „מכל רע" מאי דבר, אלא כשהוא אומר דבר על לשון הרע דהוי דבר, יהיו נשמרין שלא יהיו מספרין לשון הרע.

וכשם שנתבאר בפרק הקודם שהעבירות של עריות ע"ז שפיכות דמים וקללת השם גורמים לגלות מן הארץ ולסילוק שכינת ה', כן מצינו גם בלשון הרע עיין בערכין (ד' ט"ו ע"ב) דאיתא „כל המספר לשון הרע מגדיל עוונות כנגד שלש עבירות עכו"ם וגילוי עריות ושפיכות דמים" ומינה כשם שכל אלו גורמות לגלות ולסילוק השכינה, ככה גם לשון הרע, [ועיין בהקדמת ספר עץ חיים שמבאר באריכות שחטא הלשון היה העיקר לסיבת גלותינו מארצנו עיי"ש].

(ב) ומה שהזהירה תורה על חטא לשון הרע במיוחד על מחנה צבא ראיתי בספר משך חכמה עה"ת שכותב וז"ל: לא רחוק לומר שכוונת הפסוק שלא לגלות מסתורין של מלחמה ושלא לספר ארחם ורבעם לשום איש, ומזה יאות שלא להניח לשום אדם לצאת מן המחנה שמא ישיגוהו שונאיהם וימלטו מפיו תחנונם וכמו שהגיד המצרי לדוד בסוף שמו"א, וזה בכלל דבר רע שאמרו בספרי אפילו דיבור רע, וזה לשון הרע, וכוונת למש"כ, ולזה אמר רק כי יהיה איש לא טהור ויצא אל מחוץ למחנה וכו'. וכן מצינו בירושלמי פאה (פ"א ה"א) אזהרה ללשון הרע מנין ונשמרת מכל דבר רע כו' תני ר"ש לא תלך רכיל בעמך וכו'. הענין, דיש שני לאוין להירושלמי על שני סוגי לשון הרע (יעיין כתובות מ"ו) אחד על לשון הרע בתוך בני עמם מזה לזה, וזה לא תלך רכיל בעמך, בעם בני ישראל, והשני לשון הרע מחוץ למחנה ישראל, וזה פשט המקרא כי תצא כו' ונשמרת מכל דבר רע, שלא לגלות מסתורין כמו"ש, ע"כ.

יוצא לפי"ז שיש אזהרה מיוחדת בתורה לאישיהצבא לשים יד לפה ולא לגלות לשום איש סדרי ותנועות הצבא, סיסמותיהם ותהלכותיהם, כי אזנים לכותל „וחברא חברא אית ליה" ויכולים הדברים בסופו של דבר להגיע לאזני האויב ולהמית עי"כ סכנה על המחנה. ולא רק זה שיש עפי"ז אזהרה בתורה על כך, אלא גם שהתורה מיעצת לא להניח משום כך לאנשי הצבא לצאת מחוץ למחנה מחשש שמא ישיגוהו שונאיהם וימלטו מפיו דברים, כי אם למי אשר יהיה לו מקרה לא טהור וכו'. ומאחר שהתורה הזהירה במפורש על שמירת הסודות הצבאיים ברור הדבר שהרשות נתונה למפקדי הצבא לקבוע עונשים מיוחדים על אנשי צבא שעוברים על הצו הזה שהוא כארחם ורבעם של מחנה הצבא, וכן נתונה הרשות בידם לשמור על תנועות החיילים שלא יצאו בשעת סכנת אויב מחוץ לבסיסם אף בשעת חופשתם, אם לא יוכלו להבטיח שמירת צעדיהם ופתחי פיהם גם בהיותם מחוץ למחנה בסיסם.

אבל לפי פירוש זה לא מובן לכאורה מהו שנימק הכתוב בזה באמרו כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחנך וגו' ושב מאחריך, מה תלוי הדבר זה בזה, ומה שייכות ה"ושב מאחריך" לזה, אם לא שנפרש הכוונה, שהיות שה' אלקיך מתהלך בקרב מחנך להצילך וגו' יש אזהרת יתר לשמור שלא יחולל שם שמים על ידי מקול הצלחת המלחמה בידיים במסירת סודות לאויב, ומתוך כך ישוב חלילה באמת מאחריך. וניתן גם לפרש שה"ושב מאחריך" מוסב רק על ה"ולא יראה בך ערות דבר", אבל בספרי איתא „ולת אויביך. אם עשית כל האמור בענין סוף שהוא מצילך ויתן את אויביך בידך" הרי שהספרי מפרש שזה מוסב על כל האמור בפרשה, לכן המחזור כנ"ל שע"י אי השמירה שלא יגיע סודות המלחמה לאויב יכולים לגרום חלילה לא רק לאי הצלחה חלקית מתוצאה ישירה של מסירת הסודות, אלא

זה יכול לפגע גם בעצם הצלחת המלחמה בכללותה כתוצאה מה"רשב מאחריך" בגלל אי השמירה שלא יתחלל שם שמים. כן נראה לפרש לפי ביאורו של המשך חכמה הנ"ל.

ג) והרמב"ן עה"ת מפרש שהוספת האזהרה המיוחדת על לשון הרע במחנה הוא "כדי שלא ירבו ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים", ולפי"ז זו אזהרה על לשון הרע במחנה גופיה שלא ילשינו אחד על השני לפני מפקדיהם וכדומה כי בסופו של דבר יביאו הדברים לידי אנדרלמוסא במחנה ותתפורר בה כל האחדות הצבאית הדרושה למחנה כאויר לנשימה.

הוכחה לדברי הרמב"ן יש להביא מדברי חז"ל בילקוט שמעוני (מלכים רמז ר"ג) דאיתא: שנו רבותינו דורו של אחאב כולם עובדי ע"א היו וע"י שלא היו בהם דילטורין היו יוצאים למלחמה ונוצחים, שכן אליהו מכריז בהר הכרמל אני נותרתי נביא לה' לבדו, וכל עמא ידעין ולא מפרסמים למלכא, אבל דורו של דוד א"ר יהושע דסכנין בש"ר לוי אפילו תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש את התורה במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים סמא, ואחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלים לפי שהיה בהם דילטורים, הוא שדוד אמר נפשי בתוך לבאים אשכבה וגו' אלו אבגר ועמשא שהיו לבאים בתורה, לזהטים אלו דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשון הרע, בני אדם שיניהם חנית וחצים אלו בעלי קעילה שנאמר היסגירוני בעלי קעילה, ולשונם חרב חדה אלו הזיפים שנאמר בבא הזיפים ויאמרו לשאול, באותה שעה אמר דוד רומה על השמים אלקים סלק שכינתך מביניהון ע"כ.

הרי למדנו מדברי חז"ל אלו מפורש שניצוח המלחמה תלוי במה שלא יהיו במחנה ישראל מספרי לשון הרע אחד על השני, ובהיות ביניהם מספרי לשון הרע אחד על השני ביקש דוד מה' שישלך שכינתו מביניהם, וזהו בדיוק למה שנא' בתורה ונשמרת מכל דבר רע שכלול בזה גם מלשון הרע, ובהיות דבר זה מסיים הפסוק על סילוק שכינה "רשב מאחריך". ומוכח שהכוונה שלא יספרו לשון הרע אחד על השני.

וראוי לציין שבתוך הפרשה הזאת כלול גם אזהרה לשמירת טהרת הדיבור, וכדאיתא בויק"ר (כ"ד—ו') ולא יראה בך ערות דבר, ערות דבור. רשב"ג אמר זה ניבול הפה.

ד) בסיום בירורנו את דברי הספרי שכולל באזהרת הכתוב ע"ז ג"ע ש"ד ברכת השם ולשון הרע ראיתי בספר "ספרי דבי רב" שעומד על השאלה מה נשתנתה המחנה שבא עליה אזהרה מיוחדת על אלו דוקא, וכותב לפרש לדעתו דלא בא להזהיר על העבירות ההן עצמן דהנהו פשיטא מ"ל בבית, אלא בא להזהיר אפי' מילי שאינם אסורים אלא מדרבנן משום הרחקה כגון שלא לשחר' לשתות מים מפרצופות המקלחות מים מפני שנראה כמגשק לע"ז וכן יש לו קוץ או נתפורר לו מעות בפניה שלא ישוח בפניה, וכן שלא להסתכל בגוייה וכיוצא בדברים שהתורה לא אסרה אותם בפ"י מ"מ במחנה בא הכתוב להזהיר להתרחק מאד מן הכיעור ומן הדומה, וכן כל ספק אי' ע"ז אע"ג דכל ס' רחמנא שריה — במחנה הזהיר עליו, וה"ג בכל ספק ואבירא דג"ע, כלומר דאע"ג שהתירה תורה יפ"ת לא התירה אלא בשעת שביה ולא ילחצנה במלחמה ולא יקח שתיים. והנה בש"ד לא למימרא שלא

יהרגו איש את אחיו, אלא שאם רואה גוי שבא להרוג את אחיו לא יעלים עיניו ולא יעבור על לא תעמוד על דם רעך ואע"ג דמשים עצמו בסכנה דהא נפיש נכרים ויקומו עליו דכה"ג בעלמא פטור הכא חייב, א"נ שבא להזהיר שלא לגרום כגון שנותן את חבירו על פני המלחמה אע"ג דגרמא בעלמא הוא הכא בעי שמירה טפי. והא דהזהיר על הנך משום דשכיחי במלחמה דאיכא ע"ז, ואיכא נשים נכריות, ואיכא קשרי מלחמה, וברכת השם נמי לא ברכת השם ממש קאמר אלא שאם יארע לו שהוכה במלחמה לא יחטא בשפתיו מחמת הכאב להטיח איזה דבר כלפי מעלה, ולה"ר נמי שכיח שיאמר לשר הצבא פלוני לא נכנס במלחמה אלא נחבא או נס וכיוצא בזה, וכן מ"ש דטהרות וטו' ומעשרות היינו ספיקא דידהו כגון גט"י דסתם ידיים ספק ומעשרות היינו נמי ס' דהיינו דמאי וכדתנן במתניתין. אבל טבל וכן שאר איסורין פשיטא דאסורין אע"ג שהם במחנה, דהא דשרא רחמנא אפי' קדלי דחזירי וכיוצא היינו אחר שכבשום ונכנסו בגבולם. עיין ברמב"ם פ"ח מה' מלכים ועיין בפ' הרמב"ן על התורה. עכ"ד הספרי דבי רב.

והנה אמנם איכא למשמע מפירושו זה של הספרי דבי רב כמה הלכתא גברתא בתורת ההנהגה של מחנה צבא ישראל במלחמה, לעצום עיניו מראות ברע בנשי האויב שהיה דרכו להביאן במלחמה להתרחק מכל שמץ חשש וחשד של ע"ז ואביזרייהו. לעמוד בכל מחיר על דם חבירו במלחמה בהתנפל עליו האויב, ולו בנפשו הדבר, להזהר לא לגרום באיזה אופן שהוא להריגת חבירו במלחמה, כגון להעמיד אותו על פני המלחמה, לא לחטוא בשפתיו להטחת דברים כלפי מעלה בהנגפו חלילה מהאויב, ולא לרגל על חבירו לפני מפקד הצבא שלא נכנס במלחמה אלא נחבא או נס, וכיוצא בזה.

(ה) אבל לפענ"ד פירושו וביאורו זה של הספרי דבי רב תמוה מכמה טעמים. ראשית איך עולה על הדעת כלל לומר דבא הכתוב להזהיר במחנה אפילו מילי שאינם אסורים בעלמא אלא מדרבנן, הרי לא נזכר בתורה אפי' ברמז שיש על כגון אלו איסור שנאמר שהכתוב כוון בכאן לאיסורים אלו, הרי איסורים אלה לא נזכר בהם איסור כלל בתורה. וכאן שכתוב ונשמרת הרי הכונה ונשמרת מדבר רע שאסור לעשותו, אבל לא מדבר שאינו אסור לעשותו, דאם אינו אסור לעשותו הרי אינו דבר רע. [אם לא שנאמר שהכונה לא להיות נבל ברשות התורה כעין דברי הרמב"ן בראש פרשת קדושים ע"ש. אבל זה דחוק מאד וגם אזהרה כזאת היא לאו דוקא במחנה] ובאיזה אופן וענין מרומז כאן בקרא איסור על דברים כאלה שבעלמא אינם אסורים אלא מדרבנן¹). ושנית אם כדבריו של הספרי דבי רב שבא

(1) נראה שהדברים מכוונים עפ"י דברי המס"י (פי"ג) שכלל הפרישות לקדש עצמו במותר לו הוא מגדרי החיוב של עשיית משמרת. ומנה שם ג' מדדנות: האיסור עצמו, הגזירות המשמרות שגזרו חז"ל, וההרחקות שכל חסיד מקבל ע"מ כדרך היחיד. אכן החילוק בין גזירות חז"ל להרחקות שמקבל החסיד מדעתו יתכן לפרש (שלא כמס"י שם) שהוא בזה שחז"ל כללו את הדברים המצויים יותר להביא לידי עבירה, משא"כ הרחקות החסיד הם בגדרי גזירות רחוקות.

והנה מה"ת אינו חייב גם בגזירות חז"ל למרות החיוב לעשיית משמרת, כי דבר זה אינו קצוב ויכול אדם לומר אני אעשה ולא אכשל, והשאירה תורה ענין זה ברשות

הכתוב לרבות הדברים שבעלמא אינם אסורים אלא מדרבנן שמחנה איסורם מה"ת, א"כ הרי יוצא שיש לכל הדברים האלה עיקר מן התורה ואין יתכן שלא יזכר בחז"ל דכל הנהו שאין איסורן בכ"מ אלא מדרבנן יש להם שורש ועיקר מן התורה שכבר הזהירה ע"ז במחנה, והרי בכמה מקומות בחז"ל בבבלי וירושלמי מצינו הרבה נפ"מ להלכה בין איסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה לאיסור דרבנן שאין לו עיקר מן התורה.

מכה תרי תמיחות הג"ל יש תשובה גם על מה שמפרש בסוף דבריו שמ"ש בטהרות וטו' ומעשרות דהיינו ספיקא דידהו ומעשרות היינו דמאי, שאמנם ע"ז מתורץ מה שהקשינו בפרק ב' דפטורין רק מדמאי דחומרא מדרבנן הוא ומנט"י שהוא ג"כ מדרבנן, אבל תמוה ע"ז כנ"ל דהיכן רמיזא אף ברמז כלשהו שיהא על כגון זה איסור תורה שיעלה על הדעת לחשוב שכוונת התורה לאסור זה במחנה. (ו) כמו כן תמוה בעיני מ"ש שבא הכתוב להזהיר במחנה מלהסתכל בגוייה וכיוצא דברים שהתורה לא אסרה איתם בפ"י. הרי מאותו הפסוק של ונשמרת מכל דבר רע לומדת הגמ' בע"ז (ד' כ' ע"א) דין כללי לכל דוכתא שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפי' פנויה באשת איש ואפילו כעוורת ולא בבגדי צבע של אשה וכו' ע"ש, וכן עיין בשבת (ד' ס"ד ע"ב) דאיתא: אמר רב ששת מפני מה מנה הכתוב תכשיטין שבחוק עם תכשיטין שבפנים לימר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורפה. הרי שלא נחתו חז"ל לחלק בין יוצאי המלחמה לבין היושבים על הכלים ומה שנאסר ליוצאי המלחמה לומדים מזה חז"ל לאסור גם ליושבים על הכלים. [ועיין בשו"ע אה"ע ס' כ"א סעי' א' ובנושאי כליו, ואכמ"ל] (ז) ובמ"ש לענין ס' ע"ז וג"ע שדינו בכ"מ חוץ ממחנה ככל ספק דרחמנא שריא, יש להעיר דראשית הרי הרבה מהראשונים ס"ל דספק דאורייתא מה"ת לחומרא, והדברים עתיקים, וסנית ר"ל דבג' עבירות שהתורה התירה בהן דמן של ישראל למען קידוש שמו הגדול כו"ע יודו דאף בספק צריך למסור נפשו ולא

של כל אדם. אכן בשעת מלחמה שהשטן מקסרג ביותר והמכשל מצוי, הזהירה תורה במיוחד על עשיית משמרות בצורה מחייבת ולא בגדר רשות. והיו כלפי אותם הדברים הקרובים להביא לידי עבירה. אכן בכדי לקבע לנו את הדין ולדעת מה הם הדברים המצויים שהתורה מחייבת במלחמה, מסביר הספרי דבי רב, שיש בידינו טעם קבוע והיינו כל איסורי משמרת דרבנן, כי כנ"ל כל אותם הדברים שמצוי בהם לבא לידי עבירה כללל הכמים בגזירותיהם, וא"כ דברים אלה הם שאסרה תורה במלחמה.

ואין הפירוש שהתורה הזהירה על איסורי דרבנן, אלא הוא בגדר סימנא בעלמא, בכדי להבחין בין גזירות מצויות לגזירות לא מצויות שגם במלחמה לא נאסרו, שאלה האסורים מדרבנן הן גזירות מצויות כי במלחמה דל"ש וגזירה לגזירה לא גזרה, וע"כ כל איסורי דרבנן הם במחנה מלחמה איסורי תורה.

ומה טוען הרהמ"ח שליט"א בטענתו הסני' שא"כ הרי דברים אלה יש להם עיקר מה"ת. ו"ל שכיין שגם בתורה אין איסורם איסור עצמי אלא רק מגדר גזירה שמא יכשל בעיקר האיסור, אין זה נקרא יש לו עיקר מה"ת. (וע"ע רמב"ם וראב"ד ס"ב מממרים וז"כ ביסוד דיני איסורי דרבנן מטעם משמרת ואכ"מ).

העורך.

לעבור וכש"כ כשלא יהא כפיה לכך וראיה לזה מדברי הש"ך ביו"ד (סי' קנ"ז סק"א) שמביא בשם התה"ד ד"ל דלענין קידוש השם שלא הקפידה תורה על איבוד נפשות מישראל לא ילפינן לה משאר ספיקות ע"ש, וכן עיין בהגהות הגרע"א שם שמציין לעיין בספר תיבת גומא להרב פמ"ג פ' וישב לענין ספק אשת איש עיי"ש והדברים ארוכים.

(ח) וכן מ"ש לענין יפ"ת שלא ילחצנה במלחמה. עיין בקדושין (ד' כ"ב ע"א) במחלוקת רש"י ותוס' אם מותרת ביאה ראשונה במלחמה, ודעת הרמב"ם (בפ"ח מה' מלכים ה"ב) כדעת התוס' דביאה ראשונה מותרת במלחמה. והיה לו להזכיר בזה דברי התוס' בשבת (ד' ס"ד ע"א) ד"ה מידי היראה. שמקשים והא אפי' יפת תואר הותרה להם ומתרצים דמ"מ שייך בה איסור כדאמרנן (קידושין כ"ב) וחשקת בה ולא בחברתה. ע"ש.

(ט) גם הרבה מן החידוש יש במ"ש שבא הכתוב להזהיר במחנה שאם רואה גוי שבא להרוג את אחיו שלא יעלים עיניו ולא יעבור על לא תעמוד על דם רעך דאע"ג שישיים עצמו עי"כ בסכנה דנפיש נכרים ויקומו עליו, דאע"ג דבכה"ג בעלמא פטור, הכא חייב. ותמוה בעיני דמאין יצא לו ללמוד חידוש כזה להתיר לו דבר כזה במלחמה לסכן עצמו עבור חברו [מובן לא עבור הצלת המצב בכלל שלזה הרי באה עצם המלחמה והחיוב על כל אחד מאנשי המלחמה לכך אף אם בנפשו הדבר] מה שבעלמא לא רק שאינו מחויב בכך, אלא אף איסור יש עליו מלעשות כך מכח החיוב של חייד קודמים, ורק לענין הצלת צבור מישראל מצינו ביצועות יעקב ביו"ד סי' קנ"ז שדעתו בפשיטות שיותר לו ליחיד למסור עצמו למען הצלת הכלל ומביא ראיה מהרוגי לוד (עיין בתענית י"ח: וב"ב י':), אבל ג"כ רק היתר למד משם, אבל לא חיוב. ואף בכה"ג יש עוד לדון וכמו שראיתי בספר משפט כהן (סי' קמ"ג) שהשואל הביא לו ראיה מהרוגי לוד, ומבלי להזכיר כלל דברי הישועות יעקב הנ"ל השיב לו לדחות הראיה להוכיח מזה דלמען הצלת הרבים מותר למסור נפשו במקום שאינו חייב, משום שי"ל דהתם אם לא היו הם מקבלים על עצמם ג"כ היו נהרגים בתוך הכלל שהרי המלכות גזרה הגזירה על כל ישראל, ובכה"ג שבלא"ה יהרג הרי אין כאן משום וחי בהם עיי"ש באריכות מזה וכן שם בס' קמ"ב שכותב שהמשנה דתרומות פ"ח מ"ב ודברי הירושלמי ע"ז ופולוגת הרמב"ם והרד"ק המובאה בכס"מ פ"ה מיסוה"ת כולם מוכיחים ע"ז שאפילו במקום הצלת רבים אין חיוב ליחיד להכנס בסכנה (עיי"ש בשני הסמנים במשפט כהן אם עצם הדין של „חייד קודמים" הוא חובה או רק רשות. ואכמ"ל) ומסביר הדבר משום דערכם הפנימי של האנשים הוא סמוי מן העין ויש אחד שקול כס' רבוא, ואם הוא אינו ראוי דילמא נפיק מיניה זרעא מעליא שיהיו שקולים כרבים עיי"ש, והדברים ארוכים.

ואולי יש לומר שלחשפרי דבי רב יצא לו הדין הזה דבמלחמה שאני, מכת עצם ההיתר שניתנה לממשלה לגייס בני העם לצאת אפילו למלחמת רשות וליהרג משום כך על שדהקטל, מזה הוכחה שעניני המלחמה בכלל נכנסים בגדרים מיוחדים שהתורה נתנה לה רשות לכך, וכך מפורש בשבועות (ד' ל"ה ע"ב) דאיתא: מלכותא דקטלא חד משיאת בעלמא לא מיענשא. ומפרשים התוס' בד"ה דקטלא, דבהוצאת למלחמת הרשות קאמר. וממילא יש לומר נמי דה"ה לענין הצלת חברו

במלחמה מדיני המלחמה והמלכות הוא דבר זה שבשעת מלחמה מחייב כל אחד מאנשי המלחמה למסור את נפשו בעד הצלת חבירו. דחמה לזה במשפט כהן שם בס' קמ"ג בסוף הסימן שכותב לומר דע"כ עניני הכלל דמלחמות יוצאים הם מכלל זה דוחי בהם שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא, ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה, אלא דמלחמה והלכות צבור שאני, ואולי הוא בכלל משפטי המלוכה עיי"ש.

(י) כמו כן לא מובן מ"ש הספרי דבי רב שבא להזהיר על גרמא כגון מליתן את חבירו על פני המלחמה דאע"ג דגרמא בעלמא הוא הכא בעי שמירה טפי. הרי מצינו בקדושין (ד' מ"ג ע"א) דמדמי הגמ' דינא דאומר לשלוחו צא והרוג את הנפש לדינא דאותו הרגת בחרב בני עמון גבי אוריה החתי שהיה במלחמה, וב"ש לומד משם לחייב אפי' שלא במלחמה, ולת"ק פטור בכל גזונא, ולחד לישנא גם לב"ש פטור מדיני אדם ודינא רבא ודינא זוטא איכא בינייהו. והרמב"ם פוסק (פ"ב מה' רוצח ה' ב' ג') דהשוכר הורג להרוג חבירו או שכפתו והניחו לפני ארי וכיוצא בו שופך דמים הוא ועון הריגה בידו וחייב מיתה לשמים ואין בהן מיתת בית דין ע"ש ובכ"מ. וא"כ מכנ"פ אם כוונת הספרי דבי רב לענין חיוב בדיני אדם, הרי בכה"ג של גרמא פטור גם במלחמה. ואם כוונתו לענין דיני שמים, הרי גם בעלמא שלא במלחמה ג"כ חייב. וכמו שמתמה הגמ' ושאלת לענין אומר לשלוחו צא והרוג את הנפש. „מכלל דת"ק סבר אפילו מדיני שמים נמי פטור?“, ועיין גם בחידושי המאירי לקדושין שכותב „אע"פ שאין שליח לדבר עבירה מכל מקום ראוי להזהר שלא לגרום תקלה שכל הגורם תקלה נקראת היא על שמו הרי הוא אומר לדיד על מעשה אוריה ואותו הרגת בחרב בני עמון, ואע"פ שנאמרה בו בגמ' דעת אחרת והוא שברשות הרגו וכו' מכל מקום המקראות מוכיחים כדעת ראשון וכדכתוב רק בדבר אוריה וכו'“, ועיין עוד בשבת (ד' נ"ו ע"א) וברש"י ד"ה רק. וזה דחוק מאד לומר, דלהאיבעית אימא בקדושין שם דאמרינן הרי הוא לך כחרב בני עמון וכו' מאי טעמא מורד במלכות הוה, דאי לאו הכי שהיה מורד במלכות חייב במלחמה אף בדיני אדם. אם לא שנאמר שכוונת הספרי דבי רב לענין דינא רבא ודינא זוטא ובמלחמה שצריך ליוהר טפי חייב בדיני שמים בדינא רבא (").

פרק ד טהרת המחנה

בפ' תצא (שם) נזכר שני סוגי ציוויים בנוגע לשמירה על טהרת המחנה:
א'. כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה לא

(2) נ"ל כינת הדברים. שבמלחמה יש לפעמים הכרח להעמיד אנשים אל פני המלחמה אעפ"י שידוע מראש שיהרגו מהם רבים, אולם התנאים לפעמים דורשים זאת, והאזהרה כאן היא שלא יבחר בכוונה תחילה את החיילים האלה מתוך האחרים על סמך חשבונות אישיים. וכאן אי"ל שהוא בדין גרמא הרגיל שהרי יש הכרח לקחת אנשים ולשימם שם אל פני המלחמה, ומאי הוית דדמא דההוא סומק טפי וכו'. והזהירה תורה שלא יבחר את האנשים לפי כה שהם מוצאים או לא מוצאים חן בעיניו ויתחשב רק עם התנאים והדרישות האוביקטיביים.

העורף.

יבא אל תוך המחנה. והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבא השמש יבא אל תוך המחנה; ב'. ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ. ויתד תהיה לך על אונך וזהה בשבתך חוץ וחפרת בה ושבת וכסית את צאתך.

(א) בפשטות משמע שאופני שני הציויים על דרך אחד נאמרו, דהיינו או ששניהם אזהרות מיוחדות שנאמרו למחנה צבא, או ששניהם אזהרות כוללות, ונכפול להזהיר עליהם במחנה צבא שצריך זירו מיוחד על כך, וכמו כן גם מרחק היציאה מחוץ למחנה שזה בשניהם. וכך אנו למדים מדברי הרמב"ן עה"ת שם שכותב: ועל דרך הפשט הזהיר בבעל המקרה לצאת מכל המחנה מפני הטעם הנזכר שהשם מתהלך עמנו להושיענו והמחנה קדוש ושיהי' לבנו מתכוין להקב"ה ונוחיל לישועתו ולא נסמוך בזרוע בשר, וכן הטעם בכסוי הצואה כי המחנה כלו כמקדש ה'. וממנו נלמוד למקום התפלה שנרחיק מן הצואה ארבע אמות ולכל מראה העינים. אבל רבותינו דרשו ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה במחנה לוי' ובמחנה שכינה כאשר יהיה הארון עמהם שם. וגם כיסוי הצואה לדעתם במקום אשר יזכירו השם להתפלל או לקרות ק"ש א"כ גם זו אזהרה כפול אותה במחנה שלא יהיה הכל מופקר כמחנות העכו"ם ע"כ. הרי שלפי דרך הפשט של הרמב"ן ז"ל שני סוגי הדינים המה אזהרות מיוחדות על מחנה צבא, והחידוש שבאזהרות הוא שבמחנה צבא צריך לשמור עליהם לא רק במקום שנמצא הארון עמהם, או במקום אשר יזכירו השם להתפלל, כי אם בכל עת ובכל זמן אפי' בזמן שאין הארון עמהם. וכן אפי' בשעה שלא יזכירו השם להתפלל כי במחנה היוצא למלחמת השם מתהלך בתדירות בקרב המחנה להושיענו והמחנה כולו כמקדש ה'. ולפי דרשת חז"ל שני סוגי הציונים מוגבלים בזמן ובשעה, והיינו דוקא כשיהיה הארון עמהם, ודוקא בזמן שיזכירו השם להתפלל. ואינן אזהרות מיוחדות למחנה צבא. ובאו רק לכפל אזהרה במחנה שלא יהיה הכל מופקר כמחנות העכו"ם. וכן מפרש היראים (סימן רצ"ד) שכותב: ולמה (היה צריך ליתד) כי ה' אליך מתהלך בקרב מחניך זה מחנה ארון. ע"ש ביראים ובזהיר הרקיע להרשב"ץ בלאוין ס"ז עיי"ש. (ב) אכן מהרמב"ם משמע שפירש ששני סוגי הציונים חלוקים זה מזה. דהאזהרה של בעל קרי אינה אלא כפול אזהרה במחנה, והיא מוגבלת דוקא כשיש עמהן ארון ועל מחנה שכינה ולויה במקביל לאזהרה הכללית שלמדים מזה על כללות מחנה ישראל, עיי' בספרי ובפסחים (ד' ס"ח ע"א). אבל האזהרה של ויד תהיה לך מחוץ למחנה היא אזהרה מיוחדת למחנה צבא וכוללת את כל כללות שטח המחנה, כי כולה כמקדש ה', וממילא למדים מזה גם אזהרה כללית לישראל לכל מקום קדוש ובעת שיזכירו את השם להתפלל.

וחילא ידידי ממה שפוסק הרמב"ם (בפ"ו מה' מלכים ה' י"ד ט"ו) וז"ל: ואסור להפנות בתוך המחנה או על פני השדה בכל מקום אלא מצות עשה לתקן שם דרך מיוחדת להפנות בה שנאמר ויד תהיה לך מחוץ למחנה. וכן מצות עשה להיות יתד לכל אחד ואחד תלויה עם כלי מלחמתו ויצא באותה הדרך ויחפור בה ויפנה ויכסה שנא' ויתד תהיה לך על אונך וגו'. ובין שיש עמהן ארון ובין שאין עמהן ארון כך הם עושים תמיד שנאמר והיה מחניך קדוש עכ"ל. למדנו מדברי הרמב"ם שהמצוה הראשונה כוללת שתי אזהרות: (א) אסור להפנות בדרך כלל בתוך מחנה הצבא; (ב) אפילו מחוץ למחנה אסור להפנות על פני השדה

בכל מקום אלא מ"ע לתקן שם דרך מיוחדת להפנות בה. ומסביר הדבר בספר המצות (עשין קצ"ב) בכתבו "ולא יעשה איש צרכיו בכל מקום ובין המלונות כמו שיעשו האומות". והמצוה השניה להיות יתד תלויה עם כלי מלחמתו וכל אחד מאנשי הצבא, אשר יחפור בה ויפנה ויכסה. וכדברי הספרי "ויתד תהיה לך על אוניך אין אוניך אלא מקום זינך" והיינו עם כלי זינך, ומסיים הרמב"ם מפורש ששתי מ"ע אלו נאמרו יהוההרו לעיניהם בין שיש עמהן ארון ובין שאין עמהן ארון. והיינו מפני שנאמרו לעשותן לא משום הארון הנמצא עמהן אלא משום עצם קדושת מחנה-הצבא שהיא כולה כמקדש ה'.

ואילו דין בעל קרי שצריך לצאת מחוץ למחנה אינו מזכיר כאן הרמב"ם כלל, והיינו מפני שסובר שזו אזהרה כוללת לכל ישראל באשר הם, ונזכרה במחנה צבא לשם אזהרת יתר שלא יהיו כמחנות העכו"ם, ומגבלת לזמן שהארץ עמהם, ואינה קשורה לקדושת מחנה הצבא בכללותה. ומשום כך לא הזכירה כאן במחנה צבא במיוחד באשר אינה דין מיוחד לצבא, וסמך על מה שכבר הזכיר יפסק הלכה זאת (בפ"ג מה' ביאת מקדש ה"ח). יענין בספר המצות (עשה ל"א) שכותב "היא שצונו לשלוח הטמאים מן המחנה והוא אמרו יתעלה וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב יכו" יזכר בספר שצונו זה הצווי בלשון אחר יהוא אמרו יכו יהיה כך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה יצא אל מחוץ למחנה רוצה לומר מחנה שכינה וכו'" וכן חזר הרמב"ם וכתב זה גם במצות ה' (לארון ע"ח) עיי"ש. והיינו כנ"ל שאין זו אזהרה מיוחדת למחנה צבא כי אם כפל הצווי הכללי על כך. ומגבל ג"כ לזמן שהארץ עמהן בדומה לצווי הכללי שהוא במחנה שכינה ולויה דוקא.

ג) בזה מסווג בפשוטי מה שראיתי בספר ספרי דבי רב על הספרי שמתמה על הרמב"ם לכה רא הזכיר בה' מלכים דין זה של ב"ק אם צריך יצאת במחנה המלחמה ע"ש. אבל לפי הנ"ל הרי אין זה דין מיוחד לקדושת מחנה הצבא כי אם הוא, כפילית מהאזהרה הכללית לכל ישראל לשלחו במחנה שכינה ולויה, וגם כאן אינו אלא בזמן שהארץ עמהן, ולכן סמך הרמב"ם על מה שכבר כלל אזהרה זאת בתיך האזהרה הכללית על כל ישראל, וכנ"ל.

וכן יתורץ בזה מה שראיתי בזהר הרקיע להתשב"ץ בלאוין ס"ז שמישיג על הרמב"ם שכותב שהכנת המקום חוץ למחנה והיתד הן מצויות מיוחדות במחנה, שאם אלו שתי המצוות הן מיוחדות במחנה, עוד יש מצוה שלישית והיא שלא להזכיר שום דבר שבקדושה במקום הטנופת והוא אמרו יתעלה והיה מחנך קדוש וכן אמרו בפ"ג דברכות על צוה העוברת שאסור לקרוא ק"ש כנגדה דבעינן והיה מחנך קדוש וליכא עיי"ש. אבל לפי הנ"ל מיושב משום שדין זה של שלא להזכיר שום דבר שבקדושה במקום הטנופת אינו דין מיוחד במחנה במלחמה ולכן לא מנה זה למצוה מיוחדת במחנה, משא"כ המצוות הנ"ל של הכנת מקום ויתד שהוא דין מיוחד במחנה במלחמה בין שיש עמהן ארון ובין שאין עמהן ארון וכנ"ל ולכן מנאן הרמב"ם שפיר למצוות מיוחדות. ולפלא על הרשב"ץ בזהר הרקיע שירד לחלק בין אם היא דין מיוחד במחנה או לא, ואיך נעלם ממנו דברי הרמב"ם בפ"ו מה' מלכים הנ"ל שכותב מפורש ששתי המצוות הנ"ל הן בין שיש עמהן ארון בין אין עמהן ארון, וכותב שם לדבר פשוט שזה בא להזהיר שבכ"מ

שיש ארון ושכינה, או הזכרת ש"ש שיהיה נקי מכל לכלוך, כאילו גם הרמב"ם סובר כן, וצ"ע⁽¹⁾.

(ד) והנה לכאורה יש להביא ראיה מפורשת לדעת הרמב"ם שהאזהרה של ייד תהיה לך מחוץ למחנה הוא על כל שטח המחנה ולא רק על מחנה שכינה, מדברי הגמ' ביומא (ד' ע"ה ע"ב) דאיתא: ר' אלעזר בן פרטא אומר אף דברים שתגרי אימות העולם מוכרין להן מן מפיגן אלא מה אני מקיים ויתד תהיה לך על אזניך לאחר שסרחו. אמר הקב"ה אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת, עכשיו אני מטריח אותם שלש פרסאות וכו'. הרי בתדיא שהיו צריכין לצאת להפנות מחוץ לשלשת המחנות, ולא תלי זה בארון. ותקשי מזה על הרמב"ן והיראים הנ"ל.

ויש לתרץ ולומר שיש חילוק לדעתם בין מחנה ישראל בשעת שלום לבין מחנה צבא בשעת מלחמה, דבמחנה ישראל בשעת שלום צריכים באמת לצאת מכל שלש המחנות, והיינו מפני שבני ישראל עוסקים בתורה תדיר והיו לענין זה כל שלש המחנות כמקדש ה', אבל במחנה צבא בשעת מלחמה שעוסקים במלחמה ואין עוסקים בתורה תדיר שם אינו אסור אלא משום הארון ובגלל היותם קרובים לו (עיין באבן עזרא בפ' תצא שם). ולפי"ז הקושיא מתורצת מההיא דיומא דשם המדובר על מחנה ישראל בשעת שלום דומיא דחנייתם על הירדן מבית הישימות עד אבל השיטים, ע"ש בגמ', אבל בשעת מלחמה י"ל שפיר דאין צריכים לצאת כי אם מטעמא דארון וכו"ל. וכשאין ארון אין חיוב לצאת מחוץ למחנה.

(ה) והייתי אומר ששני אופני הפירושים שברמב"ן הנ"ל באות א', אם הצווי על הבעל קרי הוא ליציאה מכל המחנה כי כולו קדוש כמקדש השם, או שהצווי הוא דוקא כשהארון עמך ורק על יציאה ממחנה שכינה ולויה, תלויים במחלקותם של ת"ק ור"ש התימני שבספרי. דאיתא: ויצא אל מחוץ למחנה זו מצות עשה, לא יבוא אל תוך המחנה זו מצות לא תעשה, רבי שמעון התימני אומר ויצא אל מחוץ למחנה זה מחנה לויה לא יבוא אל תוך המחנה זה מחנה שכינה. והיינו דת"ק סובר דזו אזהרה על כל שטח מחנה הצבא. ור"ש התימני סובר שזו אזהרה לא על כללות המחנה כי אם על מחנה שכינה ולויה. ועיין בפסחים ד' ס"ח ע"א, ומה שמפרש בזה רש"י עה"ת וברא"ם ויש להאריך.

(ו) ינהג בתוספתא פ"ג דמגילה איתא: היוצא למלחמת הרשות חופר ויושב חופר ומכסה שנאמר וחפרת בה ושבת וגו'. ויש להבין מדוע זה דוקא ביוצא למלחמת הרשות, ועיין במנחת בכורים שמפרש שכוונת התוספתא היא אף למלחמת

(3) „והי' מחניך קדוש" הוא סיום הפסוקים הדנים בדיני יד ויתד והוא המשך הפסוק „כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת אויביך לפניך". ומכיון שדיני יד ויתד מתפרשים לרמב"ם שלא כדיני ב"ק שלפני כן, לענין מחנה הצבא דוקא, ברור שגם דין זה של „יהי' מחנך קדוש" הוא דין מיוחד למחנה הצבא, שאסור שתמצא ציאה במחנה הצבא וזה דין נוסף המוטל על כל אחד חוץ מדין יתד ויד. אלא שמתוך הנמקת האיסור שהוא מצד קדושת המחנה למדי בגמרא מזה לאסור להזכיר דבר שבקדושה במקום הסנופת, שהרי גם האיסור במחנה הוא מצד קדושתו. וע"כ צדק התשוב"ץ בתמיהתו שהי' צריך להביא דין זה כמיוחד במחנה הצבא, שדבר זה הוא חיוב כללי במחנה מצד קדושתו. העורך.

הרשות, ופירוש זה קשה לענ"ד, דמאיזה טעם הייתי חושב לגרע מלחמת רשות ממלחמת מצוה, והיה אפשר לדחוק וליישב משום שהיה מקום לחשוב שבמלחמת מצוה מתהלך ה' בקרב המחנה יותר מבמלחמת הרשות, מכיון שהמלחמה מצוה מאת ה' היא, לכך צריכה התוספתא להשמיענו שצו האזהרה היא גם על מלחמת הרשות וגם שם מתהלך ה' בקרב המחנה ועל המחנה להיות קדוש. אבל פשטות משמעות התוספתא היא דוקא למלחמת הרשות כמשמעות הלשון של „היוצא למלחמת הרשות” ולא נרמז בה כלל שהכוונה היא לרבות אף מלחמת הרשות, וצ"ע.

ומ"מ להלכה נראה כהמנחת בכורים מכיון שהרמב"ם לא חילק בכך ופסק בסתמא שאסור להפנות בתוך המחנה, ומשמע שהדין כך בין במלחמת הרשות ובין במלחמת מצוה.

ט) טעם אזהרת הריחוק לעשיית הצרכים מחוץ למחנה, הוא, מלבד מה שגורם לאי יכולת התעסקות בדברי תורה ואמירת דברים שבקדושה (עיין ברבינו יונה על הרי"ף בברכות שם במ"ע בתוך דבריו שם בביאור דברי הגמ', אבל כשהזהיר על מים קטנים בפסוק אחר כתיב ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ, לא הצריך כיסוי אלא שישתין חוץ למחנה, מפני שבמחנה מדברים שם דברי תורה תמיד ואם היה משתין שם היה אסור לדבר דברי תורה בשעת קילוח השתן וכו" (ע"ש). יש בזה טעם נוסף והוא לשם שמירת הבריאות. עיין באברכנאל בפ' תצא שם. מלבד כל זה באה אזהרת ריחוק זה לשם שמירה שלא יתרחקו אנשי המחנה מן הטוב הרוחני, כי בהמצא האדם בכללוד ועיפוש הוא יורד לדרגה תחתונה להדמות כבהמה ורוחו סר מעליו מלהיות מוכשר לקבל השפע האלקי. וזהו כוונת הרמב"ם במו"נ (ח"ג פרק מ"א) במ"ש „כי מכונת זאת התורה כמו שהודעתך הנקין והזהר מן הלכלוכין והמאוסין ושללא יהיה האדם כבהמה” וכו' וצונו ית' בפעולות שיזכו אותנו שהשכינה שורה בתוכנו מפני שנצל מן המעשים ההם. וכזה כותב מפורש החנוך (במצוה תקס"ו) וז"ל: ועבר על זה ולא התקין לו מקום חוץ למחנה ולכלך מקום המחנות בטל עשה זה וענשו גדול מאד שגורם לשכינה להסתלק ממחנה ישראל וכמ"ש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, כלומר בהיותכם בתוך הלכלוך תרחקו עצמכם מן הטוב הרי מפורש שהלכלוך מרחיק את האדם מן הטוב. דהיינו הטוב הרוחני.

כדינו מצוה זאת לנו יש משום הבלטת יחודנו לממלכת כהנים וגוי קדוש „כדי שלא יעשו צרכיהם בכל מקום ובינות המלונות כמו שהי' עושים האומות” (חינוך כצוה תקס"ו) כי „ראוי להם לעמוד בנקיות כאשר ידעו ומפורסם שהנקיות מדה מן המדות הטובות המביאה לידי רוח הקודש” (חינוך שם) ובקיום מצוה זאת יש בזה משום קידוש שם שמים ושבח לאומה „כי יבא עליהם מלאכי נכרים ויראו מחניהם קדוש ונקי מכל טינוף” (שם).

— „להצילך ולתת אויבך לפניך”. אם עשית כל האמור בענין סוף שהוא מצילך ויתן את אויבך בידך (ספרי).

פרק ה. לימוד תורה במחנה

א) במגילה ד' ג' מסיק בגמ' דתלמוד תורה דרבים חמור מעבודה מהא ששנינו: ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וישתחו

וכר' אמר לו אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו ביטלתם תלמוד תורה, אמר לו על איזה מהן באת, אמר לו עתה באתי, מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק. אמר רבי יוחנן מלמד שלן בעומקה של הלכה. ואמר רב שמואל בר' אונאי גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין שנא' עתה באתי. עיין שם בתוס' ד"ה אמש שמבארים איך כל זה מרומז בשאלה של ה"לנו אתה אם לצרינו". למדנו מזה מפורש שחובה על אנשי המחנה, בעצם תוקף המלחמה, לקבוע זמן מיוחד ללימוד תורה, וההתעסקות במלחמה אפילו כשזו מלחמת מצוה, כמלחמת יהושע ביריחו, אינה פוטרת אותם מחובה זאת.

ולכאורה למה לא נאמר בזה עוסק במצוה פטור מן המצוה ומפסיקין מת"ת למלחמת המצוה כשם ששנינו שמפסיקין מת"ת לקיום שאר מצות התורה. עיין בשבת (ד' י"א ע"א) ובירושלמי.

ובפשטות היה נראה ליישב שלכן לא פטרינן להו מחיוב ת"ת, משום שזכות לימוד התורה תסייע להם לנצחון יותר מהיר, והרי זה כאילו חלק מכלי הויין, וכמו שמצינו בנדרים (ד' ל"ב ע"א) שמבאר רב, כוונת הפסוק של וירק את חניכיו הנאמר גבי אברהם, "שהוריקן בתורה" ומפרש הרא"ש, "זרון בזכות התורה ובשבילה נדחו במלחמה", ועיין גם בהעמק דבר עה"ת מהנצי"ב ז"ל פ' לך לך (י"ד — י"ד) שמבאר שזכות התורה היא חרב של ישראל [ותורה נקראת חרב וכמו דכתיב חגור חרבך על ירך וגו' ופירשו בשבת ד' ס' שהוא בד"ת כתיב. העמק דבר בראשית י"ב — י"ז] ובזה הזכות הגין ה' ולחם בשביל אברהם, ע"כ כל שהמלחמה כבדה יש להעמיק יותר בהלכה ולשנן את החרב, וכך עשה אברהם הוריק את חניכיו בהלכה עמוקה עד שהיה קשה להם להבין והוריקו פניהם ע"ש. ועיין גם לעיל בפרק ב' אותיות ה' ו' עי"ש.

(ב) אבל מדברי רש"י במגילה שם נראה שמבאר שלכן חייב שר צבא ה' בתלמוד תורה מפני שאין זמן מלחמה בלילה, שכותב, "ועכשיו שהוא לילה היה לכם לעסוק בתורה שהרי אינכם נלחמים בלילה". ומשמע מזה שבזמן שנלחמים באמת פטורים מת"ת ורק בזמן שאינם נלחמים כבלילה אזי הוא שחייבים בת"ת. וכן מתבאר מדברי רש"י בעירובין (ד' ס"ג ע"ב) שכותב, "ועכשיו שחשיכה אתם מבטלין תלמוד תורה לפי שהיו עסוקים במלחמה ביום לא היה להן עת לעסוק בתורה אלא בלילה". ומשמע מזה שבזמן שעסוקים במלחמה המה פטורים מת"ת והתביעה היתה שבלילה בשעה שאינם נלחמים לא היו צריכים להשאר בקוי המצור אלא היו צריכים לחזור אל תוך המחנה ולהתעסק בתלמוד תורה וכמו שכותב רש"י מפורש בסנהדרין (ד' מ"ד ע"ב): ועכשיו ביטלתם ת"ת. וכיון דביום אי אתם יכולין לעסוק בתורה מחמת עסקי מלחמות צריכים אתם לעסוק בתורה בלילה, והיה לך לשכב בגלגל ששם המחנה ולא במצור. ע"כ.

ובכאן אנו רואים שרש"י ז"ל שיכל בלשונו לא לסיים ג"כ בלשון רבים ולכתוב, "והיה לכם לשכב בגלגל שם המחנה ולא במצור" כשם שכתב עד כה בלשון רבים והיינו מפני שאי אפשר לחייב את כל צבא המצור לעזוב את מקומות המצור שלהם ולשוב למחנה כי יכולים להמיט עליהם בכך סכנת נפש שהאויב יגית עליהם פתאום ויהרגם, אלא כל אלה שאינם זקוקים במצור בשת הפסקת האש כיהושע שהיה המצביא אלה צריכים לחזור בלילה למחנה ולהתעסק בת"ת. אבל מספר אנשי

הצבא הזקוקים במצור אף בלילה לשם עמידה על המשמר ולשם שמירת הקיום אלה אינם מחויבים לעזוב בלילה את משמרתם בכדי ללכת להתעסק בת"ת, ולא רק שאינם מחויבים אלא אף אסורים בכך כי יכולים לסכן את כל אנשי המחנה.

וגלמוד מדברי רש"י אלה שגם בזמננו שהיריבים מנצלים את החושך לפעולות מלחמה ישנות ויש פחד לא רק מהתקפת אויב יבשתי כי אם גם מהתקפת לילה אווירית וימית, אין חיוב של התעסקות בת"ת כל זמן שחיילי המחנה עסוקים במלחמה, ועליהם לעמוד על משמרתם בעירנות פקוחה יום ולילה, ורק בשעות היפסותם כשאחרים מחליפים אותם, או בזמן הכרות שבתת נשק לזמן מה מתוך הסכם הדדי של שני הצדדים, אזי מחויבים להקציב מישעות חופשתם גם זמן מיוחד להתעסק בתלמוד תורה.

ג. יעיון בתורת חיים בהדושיי על עירובין וכן על סנהדרין שמבאר שיחושע היה עוסק בתורה גם בירחי בתוך המצור דאין תלמוד חכם רשאי לילך אפילו ארבע אמות בלא תורה, אלא שלא היה יכול לירד שם בעומקה של הלכה לפי שהיה במצור ושמעיה בעיא צדיתא, והא היה עוסק שם אלא בהעברה בעלמא, ובא המלאך להיכתיב על שלא היה רן בתוך העם כדי שילמוד בדקדק כראוי לו, ילכך בהרמיה עי כתיב וילן יחישע בתוך העם וכתוב בתוך העמק לאשמעיון דרנך היה רן בתוך העם כדי שילין בתוך עמקה של הלכה ע"ש. וגלמוד מזה ראשית התלמוד רמזים שבחזק אנשי המהממה צריך שיהא תמיד הגוינו מחשבותיו בדברי תורה, ויחינו ככה רגע שמתפנים מפני המלחמה, ובזמן שהמלחמה נפסקת לזמן מה, הדיוט לא רח לרמיה בדרך העברה בעלמא, כי אם ללון בתוך עומקה של הלכה.

אבר משפטיה טעמיה הגמ' בעירובין וסנהדרין שם משיע' שתתביעה היתה ער עצם ביטוי מדידות תורה ועיון' היום יברש"י.

ד. יעצם הוכחה הגמרא שהמלאך היכיה במשהו את יהושע ושתוכחתו היתה מכוננת לענין ביטול התמידים יעיד יותר מזה לענין ביטול תלמוד תורה. הנה בנוגע לתביעה בבבא, מפרש רש"י בעירובין שמיכא כן מדכתים וחרבו טליפה בידו מכלל דרפורענות בא. ושהיתה התביעה ער תמידין ות"ת מפרש רש"י שם שהוכחה היא מדכתים עתה באתי ימדאצטריך למיטר על שר עכשיו מכלל דאכתי היה אחריתי. וכן מפרש במגילה יעירובין והנה אין מזה עדיין הוכחה מבוררת שכוננת התביעה על שתי ארה שר תמידין ות"ת, ואילו עברו עתה ואמי' על שתי עבירות אחרות? לשאלה זו כוונת התוס' במגילה בד"ה אמי' בקושיתם שמקשים דרכי משמע לישנא דהרא שכללי התמיד ותלמוד תורה, ומתרגמים דה"פ מדקאמר דלנו אתה הכי קאמר בשביר תלמיד תורה באת דכתוב תורה צוה לנו אם לצרינו או בשביל הקרבת שמינים עלינו מבוררת, וכן עיין שם בתוס' ד"ה עתה באתי שמפרשים בשם ריב"ן: על תלמיד תורה באתי דכתיב ביה ועתה כתבו לכם השירה הזאת. ועיין בהגהות מריא הרועים שמוסיף להסביר, משום דת"ת רק לנו דעכו"ם שעסק בתורה חייב, או לצרינו הוא עבודה דמרבין איש דנכרי' נודרים נדרים ונדבות בישראל, וגם קרבנות שלנו מגינין עליהם כמ"ש רז"ל ע"ש. כמו כן עיין בהרחב דבר בראשית (מ"ח—ט"ז) מה שכתב בזה.

והיטיב לבאר כוונת דברי חז"ל הקדושים בכוננת הפסוקים הנ"ל ביהושע אדמו"ר הגאון האמיתי מופת הדור מוהר"ר משה מרדכי עפשטיין זצ"ל בהקדמת

ספרו לבוש מרדכי על ב"מ וז"ל: ולכאורה הדברים מפליאים, איפה מצאו חז"ל בדברי המלאך איזה קנטור ומשא ומתן אודות בטול תורה, אכן אם נתבונן היטב הנה בלא פירוש רז"ל אי אפשר להבין המשא ומתן שהי' בין יהושע והמלאך, אשר תורתנו הק' כתבה זאת למען נלמוד מזה תורה, הנה יהושע שאל את האיש שראה עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו, לנו אתה אם לצריגה, והי' עליו לענות: לכם. או חלילה להיפך והוא ענה אותו, לא, כי אני יר צבא ה', מהו הפירוש, — לא ומה יז תשובהם לשאלתו, עוד זאת מפליא — יהושע נפל על פניו, ואמר מה אדוני מדבר אל עבדו. לפי הדברים משמע שלא שמע מה שאמר לו השר של צבא ה', וא"כ הי' לו לענות, כן וכן דברתי. אבל הוא ענה לו: של נעליך מעל רגליך. אינו תשובה היא על שאלת יהושע מה אדוני מדבר אל עבדו.

אכן לפי פירוש רבותינו נבין הדברים. יהושע ראהו שהוא עומד לנגדו ראה שאין המלאך בא לסייע, שאילו היה בא לעזרם הי' לו להיות עומד וחרבו נגד האויב, אבל הלא הי' צוה לכבוש את ארץ ישראל, ובכן נרתע יהושע ושואל את המלאך, הלנו אתה אם לצריגה. והוא השיבו: לא — אין אני לכם ולא לצריכם, אני יר צבא ה', אם הייתי מוצא צבא ה' או הייתי תיכף מחזיר חרבי השלופה, העומת האויב, אבל לא כצאתי צבא ה'. ישראל הוא צבא ה', בתנאי שהוא דבוק בברית שכרת ה' עם ישראל, עם למוד התורה בעומקה, עם למוד התורה שבעל כה, החוסף לקח ופלפול, ללמוד התורה לשמה לשם התורה, להבין עמקותא וסברת הדברים, ובשמור ישראל את למוד התורה כהלכתה כפי ברית ה', אז השר צבא ה' הולך לפניו וכיבוש מלחמתם, אבל אם חלילה איננו מוצא את ישראל בתמונת צבא ה', אז לבד שאין הולך לפניו כי אז חלילה להיפך חרבו שלופה נגד, המלאך רמז איפוא ליהושע בדברו עתה באתה, ובתיבת "לא" שיש ערעור וקטרוג על שני דברים, אבל הוא בא וחרבו שלופה על דבר אחד, כי אם אמנם הקטרוג הוא על שני דברים, אבל הוא בא וחרבו בידו, על של עתה, על שלא עסקו בתורה, ומ"מ הוא איננו חלילה לצרי ישראל, אם תיכף יחזיקו במעוזם, בחרב יקשת של יעקב אבינו ייעשו צבא ה', תיכף הכח האלקי ילך לפניו, לעזרם, החרב השלופה תהי' נטושה נגד צוררי ישראל, מיד ויפול יהושע על פניו ויאמר מה אדוני מדבר אל עבדו, ביאור הדברים: האם אפשר לדרוש מאנשים העומדים במלחמה שעליהם לשים לבכם נפשם ורוחם, כל מחשבותיהם למלחמה, חיייהם נתונים בסכנה והמה טרודים בעבודה קשה, ואיך אפשר לדרוש כי יפנו לבם ללמוד תורה, ולא עוד אלא דוקא בעיון בעומקה — מה אדוני מדבר, האפשר לדרוש זאת עתה, ובפרט בשעה שאנו עוסקים במצוה רבה וגדולה זאת של כיבוש הארץ בפני עם ישראל, להושיבם במקומותיהם, במלחמת חובה הזאת, בעד העם והארץ, האפשר לדרוש מאנשים כאלה בעת הזאת שייטבו ללמוד, היתכן לעשות זאת במצב זה? ע"ז ענהו יר צבא ה' היודע את אשר טוב לישראל ואת הדרוש לישראל, היודע מה למעלה ההנהגה שמתנהג ה' עם ישראל, של נעליך מעל רגליך כי המוקם אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא: שלוף את הגשמיים מעל גוף ישראל, אין עם ישראל כשאר העמים שהם אינם קודש ואדמתם אינה קדושה, להם הברכה, על חרבך תחי', עליהם לבטוח על חרבם וקשתם, עליהם העיקר בעת מלחמה לשים כל לבכם להטיב חרבם, להשחיזה ולתת לה ברק להיותה חדה ומרוטה, אבל לא

כן ישראל העומד על אדמת קודש, לא בחיל ולא בכח יגבר ישראל, אך ברכתו היא הברכה „הקול קול יעקב“, — בזמן שקול התורה נשמע אז אין ידי אויביו מנצחים. בכדי לכבוש ולהושיב אדמת הקודש נחוץ להתחזק בתורה, ובכן דוקא בעת העבודה למען העם והארץ על ישראל להתחזק ללמוד בעומקה של הלכה, ואכן שמר יהושע את הדברים בלבו ובהיות יהושע בעי לן בעומקה של הלכה, לשמור את ברית ה' עם ישראל. ורק עי"ז, על ידי לימוד התורה בעומקה של הלכה עשה ישראל חיל עכ"ל ודפח"ת.

ומה מבריקים עכשו לעינינו דברי תז"ל אשר חזו ברוח קדשם את עומק הכוונה החבויה באותיות הקדש של נביאי האמת והצדק עפ"י ה', ועמוק עמוק מי ימצאם. ברוך שבוחר בהם ובמשנתם.